

УДК 371.124:78:371.13.001

**САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА:
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ****Катерина Завалко***Національний педагогічний університет імені Н. П. Драгоманова
вул. Пирогова, 9, 01601 Київ, Україна*

Розглянуто теоретичні аспекти самореалізації педагога-музиканта, на підставі аналізу сутності цього процесу визначено концептуальну схему самореалізації.

Ключові слова: самореалізація, самоактуалізація, педагог-музикант, музично-педагогічна діяльність.

Реформування освітньої галузі передбачає перехід сучасної освіти від авторитарної до особистісно орієнтованої моделі, тому ставлять нові вимоги до професійних рис майбутнього учителя, зокрема мистецьких дисциплін. Метою особистісно орієнтованої освіти є підтримка й розвиток людини, створення для неї умов опанування самовдосконаленням та самореалізацією на різних етапах, у різних сферах життєдіяльності. З огляду на це проблема підготовки педагога-музиканта до професійної самореалізації набуває особливого значення.

Самореалізацію особистості як цілісний процес становлення людини на своєму життєвому шляху почали досліджувати такі вчені, як Л. Виготський та С. Рубінштейн, а плідно продовжили це вивчення І. Бех, Л. Божович, В. Давидов, Д. Ельконін. Педагогічні аспекти самореалізації як активної пізнавальної та творчої діяльності у нових умовах освітнього процесу розробляють В. Андреев, І. Зязюн, І. Іванов, В. Лозова, С. Сисоєва, О. Савченко, Н. Тарасевич, Н. Щуркова та ін.

Різні підходи до визначення сутності самореалізації вчителя та використання цієї категорії демонструють велику варіативність, яка зумовлена тим, що самореалізація вчителя виявляється одночасно як характеристика цілісності його особистості та рівня його соціальної активності, що виявляється в педагогічній майстерності, творчості, професійно-педагогічній культурі. Водночас практика викладання у вищій школі потребує розробки концептуальної моделі самореалізації педагога-музиканта, що і є метою цієї статті.

Поняття самореалізації особистості є одним з центральних понять філософії і психолого-педагогічної науки. Майже всі дослідники означеної проблеми погоджуються з тим, що з усіх категорій, які характеризують

самотійність особистості, її активність, цілісність, сутнісні сили, найбільш значущою є категорія “самореалізація”, а близькою до неї є категорія “самоздійснення” індивіда.

Термін “самореалізація” (selfrealization) вперше наведено в словнику з філософії й психології, виданому 1902 р. в Лондоні: “Самореалізація – здійснення можливостей розвитку” [3, с. 35]. Таке визначення відповідає доктрині, згідно з якою найвищим кінцевим результатом розвитку людини є її самореалізація або самоздійснення. Водночас в Оксфордському словнику [15] подано дещо інше визначення цієї категорії: “Самореалізація – це реалізація власних зусиль людини, можливостей розвитку “Я”.

За визначенням філософського словника термін “самореалізація” трактовано як “процес покладання-здійснення людиною свого “Я” у світі. Самореалізація передбачає найоптимальнішу для конкретної людини взаємодію сутнісних сил, розгортання яких є мірилом людинотворчого потенціалу конкретно-історичних типів соціуму й культури. Вона невіддільна від усвідомлення людиною самої себе, хоча й не вичерпується останнім, містить неусвідомлене” [13, с. 564].

У психологічному та психоаналітичному словнику подано таке визначення: “Самореалізація – це збалансоване та гармонійне розкриття всіх аспектів особистості; розвиток генетичних та особистісних можливостей” [14]. У психологічному словнику за загальною редакцією П. Горностая і Т. Титаренко цей термін розглянуто в декількох значеннях, а саме:

- 1) здатність людини об’єктивувати багатство власного внутрішнього світу у будь-якій формі діяльності (праця, гра, пізнання, спілкування тощо);
- 2) процес здійснення (перетворення) здібностей та особистісних потенцій (планів та установок) як у власній діяльності, так і в іншій людині;
- 3) прагнення розвивати сильні сторони власної особистості [9].

У цьому контексті слушною є думка А. Маслоу, який зазначав, що вчитель або оточуюча культура не створюють людину, вони не народжують у неї здатності до любові або бути допитливим, філософствувати або творити. Радше вони надають можливість, створюють сприятливі умови, спонукають, допомагають тому, що наявна у самій людині (стати реальним і актуальним) [4]. Саме тому, на нашу думку, вчитель у середній школі і викладач у вищому закладі освіти повинні сприяти і допомагати молодій людині усвідомити і розвинути власні здібності, особистісні риси, передусім ті, які необхідні для самореалізації у житті та професійній діяльності.

Зазначимо, що самореалізація характеризує життєвиявлення і як загальне, і як особливе, у якому виявляється багатство одиничного та індивідуального. Особливе у самореалізації може бути розкриті через ті сторони, які звернені до суб’єкта, через такі поняття, як самоуправління і саморегуляція. Самоуправління характеризує здатність до внутрішнього

контролю особистості над своїми актами поведінки, діяльності, здатність до різних засобів “переключення” у спілкуванні та діях. Саморегуляція характеризує здатність до динамічної корекції тих чи інших наслідків власної поведінки і власних дій. Самоуправління та саморегуляція мають важливе значення для життя людини у соціумі, оскільки в процесі перетворення зовнішніх вимог у контрольовану рівновагу внутрішнього світу набувається власний досвід індивідуальної поведінки особистості [6, с. 547].

У психологічній літературі найбільш близьким до терміна “самореалізація” є поняття “самоактуалізація” та “само здійснення”. Термін “самоздійснення” (self-fulfillment) у зарубіжних психологічних і філософських словниках частіше трактують як кінцевий результат самореалізації, цілковиту реалізацію можливостей особистості. А “самоактуалізацію” здебільшого описують з посиланням на праці А. Маслоу та К. Роджерса, які вважають, що психологічними умовами ефективної взаємодії, які сприяють максимальній реалізації творчого потенціалу особистості (самоактуалізації), є:

- 1) безумовне позитивне сприйняття іншої людини, щира симпатія, інтерес і повага до неї внаслідок самого факту її існування;
- 2) конгруентність – взаємна відповідність переживання, усвідомлення і вираження своїх емоцій та думок, уміння бути самим собою;
- 3) емпатія – здатність до співпереживання і розуміння емоційного стану іншої людини.

Дотримання зазначених умов дасть змогу створити безпечну атмосферу, яка заохочуватиме творче самовираження особистості в різних видах діяльності, гарантуватиме свободу вибору поряд із правом на ризик та добровільно взятою на себе відповідальністю за власні вчинки, розвиватиме самоконтроль і довіру до свого суб’єктивного досвіду.

На нашу думку, самоактуалізація є частиною процесу самореалізації. Це інтегроване поєднання конкретної мети життєдіяльності й емоційно-вольової та інтелектуальної готовності (потенції) для практичного втілення проекту і мети. Іншими словами, самоактуалізація – це своєрідна “досамореалізація”, певний процес “оживлення”, активізації (актуалізації) наших потреб, мотивів, задумів, надання їм загостреної, емоційно забарвленої форми.

Самоактуалізація, за визначенням А. Маслоу [4], – це бажання людини стати тим, ким вона може стати, досягти вершин свого потенціалу. На думку Л. Мови [5], самоактуалізація є не тільки кінцевим станом, але й процесом актуалізації своїх можливостей.

Особливості самоактуалізації значною мірою залежать від характеру діяльності, в якій вона реалізується. Головною відмінністю професійної діяльності педагога-музиканта є її яскраво виражена художньо-творча природа. Педагог повинен організувати на уроці не просто навчальну роботу

школярів, а художньо-творчу діяльність на основі рівноправної співпраці з учнями (О. Апраксіна, Л. Арчажникова, Н. Ветлугіна, Л. Горюнова та ін.). У процесі такої співпраці повинна розкритися особистість педагога, що самоактуалізується, з одного боку, та бути створені умови для розвитку рис особистості, що самоактуалізується у школярів, з іншого.

Проаналізувавши специфіку професії вчителя музики, особливості художньо-творчого потенціалу вчителя, спираючись на критерії необхідності та достатності, Н. Рібакова виокремлює такі основні складові внутрішньо-особистісних умов самоактуалізації педагога-музиканта: особистісна спрямованість педагога на здійснення художньо-творчої самоактуалізації; самоцінність; суб'єктність; рівнозначність щодо себе й інших; прагнення до незалежності; довіра до себе; самоповага; відповідальність; діалогічність; нестереотипність художнього мислення; наявність загальнотворчих здібностей [11, с. 25–26].

Поряд з проблемами самоактуалізації в численних наукових працях розглянуто окремі аспекти самореалізації особистості, зокрема, діалектику індивідуального та соціального становлення молодого людини (в дослідженнях Л. Божович, Л. Виготського, В. Давидова, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна); найважливіші елементи Я-концепції та формування образу власного Я (у працях Р. Бернса, І. Кона, А. Петровського).

Самореалізація є аспектом життєдіяльності, який демонструє зв'язок між опредмечуванням і розпредмечуванням: реалізуючи себе у предметі, який особистість створює, вона реалізує і себе. Саме тому самореалізація є самоствердженням особистості не тільки через створення предметного світу, а й безпосередньо через самосвідомість і саморозвиток [8, с.241].

Вивчення самореалізації особистості як педагогічної проблеми передбачає аналіз різних підходів до визначення сутності поняття “самореалізація особистості”. Зокрема, Н. Бабкіна [10] розглядає самореалізацію особистості як процес поєднання особистості та об'єктивного світу, як результат людської діяльності, ознаками якої є спрямованість, мотиви, ціннісні орієнтації, вияв у різних сферах діяльності. Цікавим, на думку дослідника, є те, що потреба в самореалізації завжди захоплююча та безмежна. О. Газман [10] також стверджує, що самореалізація особистості – це “розкриття людської природи”. Водночас дослідник вважає, що самореалізація особистості є одним із основних структурних компонентів саморозвитку та охоплює постановку мети, оволодіння способами її досягнення та реалізацію задуманого.

Самореалізація, за визначенням М. Лазарева, – це усвідомлений виконавчо-результативний процес саморозвитку (самоосвіти, самовиховання, саморегуляції, самооцінки) з внутрішніми та зовнішніми продуктами цього процесу. Відбувається самореалізація як практичний, продуктивний процес

вже на основі підготовчої, мобілізуючої роботи самоактуалізації. Ці тісно пов'язані внутрішні процеси становлять цілісний зв'язок у процесі самобудівництва і саморозвитку особистості [7, с. 126].

Професійна сфера самореалізації є визначальною у житті людини, а тому самореалізація особистості у професійній праці, задоволення професійним самовизначенням є провідними чинниками, завдяки яким людина є або щасливою, або нещасною у житті [8, с. 239].

На думку С. Сисоевої [9], особистісні риси, які визначають здатність людини до самореалізації, найбільш яскраво виявляються у творчості. Життєтворчість – процес багатогранний, а проблема життєтворчості передбачає детальне вивчення того, який вид діяльності є найбільш значущим для особистості, в якому виді діяльності вона “живе”, а в якому “існує”, яке поле діяльності для неї стає полем самоствердження і самореалізації, а яке місцем відбування обов'язків. Життєтворчість розглядають як взаємодію творчої особистості (суб'єкта) і продукту її творення (об'єкт); як творчу продуктивність особистості, але не у матеріалі мистецтва або науки, а у матеріалі власного життя, свого життєвого процесу [1].

Розглядає самореалізацію творчого потенціалу як свідомий процес розгортання і зростання сутнісних сил людини, її творчих здібностей, умінь, потреб, мотивів, життєвих цінностей Л. Левченко. Така реалізація внутрішнього творчого потенціалу особистості, на думку дослідника, відбувається шляхом розв'язання досить гострих суперечностей між “Я – ідеалом” та “Я – реальністю”.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, механізм самореалізації представлений суб'єктно-орієнтаційним, функціональним комплексом особистості: самопізнання, самоосмислення, самовідношення, самопроекування, самоконтроль, саморегуляція; інтегративні процеси, коли особистість свідомо стає суб'єктом соціально значущої діяльності (самоактуалізація, самовиховання, саморозвиток, самовдосконалення) [10, с. 61]. На думку А. Ковальнової, самореалізація формується як мета життя особистості, відображаючи найважливішу потребу людини в самостверженні, самовираженні [3, с. 38].

Підготовці вчителя музики до професійної самореалізації як складової його загальнопедагогічної підготовки притаманні такі специфічні функції:

- когнітивна – полягає в поглибленні теоретичного і практичного базису майбутнього вчителя з проблем вивчення сутності й опанування механізмом професійної самореалізації, формування професійно-педагогічного потенціалу;
- аксіологічна – спрямована на формування ціннісного ставлення майбутнього вчителя музики до педагогічної діяльності як можливої сфери особистісного самовиявлення, до професійно-педагогічного

саморозвитку, спрямованого на взаєморозвиток суб'єктів педагогічної діяльності;

- діагностична – полягає в пізнанні та усвідомленні майбутнім учителем музики власних психофізіологічних, особистісних, суб'єктивних характеристик, необхідних для самовиявлення у професійній педагогічній діяльності;
- процесуальна функція – полягає у формуванні вмінь організовувати колективну творчу діяльність, в опануванні студентами педагогічною технікою як сукупністю вмінь доцільного використання власного професійного потенціалу, в розвитку вмінь діалогового спілкування, побудови й реалізації особистісно орієнтованих технологій музичного виховання як вияву професійної індивідуальності вчителя [12].

Отже, узагальнено процес самореалізації можна відобразити за допомогою такої концептуальної схеми:

Отже, феномен самореалізації має різні аспекти, такі як самоактуалізація, самовираження, самовдосконалення, саморозвиток особистості. Саме тому сутність педагогічної проблеми самореалізації педагога-музиканта полягає у необхідності створення таких педагогічних умов, які б стимулювали особистісний розвиток учасників музично-педагогічного процесу. Також у процесі підготовки педагога-музиканта до самореалізації у майбутній музично-педагогічній діяльності необхідно поглиблювати теоретичний і практичний базис, формувати ціннісне ставлення до педагогічної діяльності як можливої сфери особистісного самовиявлення, оволодівати самопізнанням.

1. Жизнь как творчество: социально-психологический анализ / В. И. Шинкарук, Л. В. Сохань, В. А. Тихонович. К., 1985.
2. *Завалко К. В.* Самовдосконалення вчителя музики: теорія та технологія: Монографія. Черкаси, 2007.
3. *Ковалева А. В.* Проблема самореалізації особистості в системі наук про людину // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: Зб. наук. пр. 2002. Вип. 17. С. 43–47.
4. *Маслоу А.* Психологія бытия. М., 1997.
5. *Мова Л. М.* Психологічні особливості забезпечення особистісної самореалізації майбутніх психологів у процесі фахової підготовки: Дис. ... канд. психолог. наук. К., 2003.
6. Неперервна професійна освіта: філософія педагогічної парадигми, прогноз: Монографія / В. П. Андрющенко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, С. О. Сисоєва; За ред. В. Г. Кременя. К., 2003.
7. Педагогічна творчість: методологія, теорія, технології: Монографія / За ред. С. О. Сисоєвої, Н. В. Гузій. К., 2005.
8. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. М. Воловик, О. І. Кульчицька, Л. Є. Сігаєва та ін.; За ред. С. О. Сисоєвої. К., 2001.
9. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. К., 2001.
10. *Рибалко Л. С.* Самореалізація як педагогічна проблема // Педагогіка та психологія. 2002. Вип. 20. С. 59–63.
11. *Рыбакова Н. А.* Условия художественно-творческой самоактуализации учителя музыки // Музыка в школе. 2005. № 5. С. 23–27.
12. *Сегеда Н. А.* Підготовка майбутнього вчителя музики до професійної самореалізації: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. К., 2002.
13. Філософський енциклопедичний словник. К., 2002.

14. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms a usage. New York; London; Toronto, 1958. P. 488.
15. The Oxford English Dictionary. Second Edition / Prepared by J.A. Simpson and S.C. Wein. Vol. XIV. Oxford, 1989. P. 921.

SELF-REALIZATION OF A TEACHER-MUSICIAN: THEORETICAL ASPECTS

Cateryna Zavalco

*M.P. Drahomanov National Pedagogical University of Kyiv
Pyrohov Str., 9, UA – 01601Kyiv, Ukraine*

The article substantiates the theoretical aspects of teacher-musician self-realization, defines on the basis of this process the conceptual scheme of self-realization.

Key words: self-realization, self-actualization, teacher-musician, musical-pedagogical activity.

САМОРЕАЛИЗАЦИЯ ПЕДАГОГА-МУЗЫКАНТА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Екатерина Завалко

*Национальный педагогический университет имени Н.П. Драгоманова
ул. Пирогова, 9, 01601 Киев, Украина*

Рассмотрены теоретические аспекты самореализации педагога-музыканта; на основе сущности этого процесса определена концептуальная схема самореализации.

Ключевые слова: самореализация, самоактуализация, педагог-музыкант, музыкально-педагогическая деятельность.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008